

ספר

נתיבות יהושע

ביאורי סוגיות

במסכתות בבא קמא בבא מציעא ובבא בתרא

ובסופו קונטרס "מועדים וזמנים"

בעניני אורח חיים והמועדים

בעזרת החונן לאדם דעת

יהושע יגל

בלאאמו"ר הק' הר"ר מרדכי גציל ז"ל הי"ד

בהוצאת מדרשית נעם פרדס חנה

תשמ"ז

מהדורה שניה
תשמ"ה

לכך משיטת התוס' במס' שבת דף כא: ד"ה והמהדרין מן המהדרין וז"ל דב"ש וב"ה לא קיימו אלא אנר איש וביתו, הרי מפורש דיש להעדיף מהדרין מן המהדרין במקום מהדרין, וכן נוהגין אחינו הספרדים.

ג. תמיהת הגרע"א על הרמ"א ויישובה

הרמ"א פוסק שמדליקין מנר לנר, אך לא נר של הידור מנר של מצווה. דוגמאות: נר שני מראשון אסור, אך נר שלישי משני מותר. שני שכנים — ראשון מראשון מותר, שני מראשון אסור. מוסיף הרמ"א בסי' תרע"ד: ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר, דעיקר מצוותו אינו אלא נר אחד. וביאר המג"א שם דבנר אחד סגי לכל בני הבית; כלומר, אסור לאחד מבני הבית להדליק את נרו מנרו של ראש המשפחה, שהרי מדליק הידור ממצווה.

מקשה הגרעק"א: הלא המדליק התכוון לא לצאת בנרו של ראש המשפחה אם כן חיובו שווה לשל הראשון. ונשאר בצע"ג ע"ש.

קושית הגרע"א על הרמ"א קשה גם להא דהעלינו בדמהדרין מן המהדרין מתקימת המצווה בצורה הטובה ביותר. בישוב קושית הגרע"א נלענ"ד דהא קיי"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. נרו של ראש המשפחה הוא בגדר של מצווה ועושה, ואילו נרו של אחד מבני המשפחה הוא בגדר של אינו מצווה ועושה, בכך יסוד המחמירים.

הדלקת נר חנוכה בכמה צורות — האחת נר איש וביתו — השניה נר לכל אחד ואחד וכו' ובכל אופן הוא מקיים את עיקר המצווה וכשכל אחד מבני הבית מדליק מתקיימת עיקר התקנה בכך וה"נ כשמוסיף והולך הרי זה קיום עיקר התקנה שהיא פרסומי דניסא בצורה מיוחדת ומשופרת. להאמור אין הנר המוסף בגדר ההידור שהוא גורם כללי, שנמסר לכל אדם לקבוע צורת ההידור בכל מצווה עפ"י הידורו וטעמו האישי. הוי אומר דהתקנה קבעה שלוש צורות לקיום המצווה שהן שלוש דרגות בפירסום הנס, כל אחת עולה על חברתה, ובמהדרין מן המהדרין מתקיימת המצווה בצורה הטובה ביותר.

בכך תוסבר לן שפיר הכרעת החיי אדם, שהרי בהידור דמוסיף והולך מתקיימת עיקר המצווה — פרסומי דניסא בצורה עדיפה וזה עדיף מקיום המצווה ע"י ההידור הכללי של זה אלי ואנוהו.

מהאמור נמצא הכרעה לבעייה, במקרה ולמדליק מספר נרות שבאם ירצה לקיים מצוות נר חנוכה למהדרין, נר איש וביתו, עליו לחלקם לכל אחד מבני הבית וכל אחד ידליק נר אחד, אך אם ירצה לקיים מצוות נר חנוכה למהדרין מן המהדרין ידליק לכו, כלומר הבעייה היא מה עדיף — "מהדרין" או "מהדרין" מן המהדרין.

להא דהעלינו הרי שיש להעדיף מהדרין מן המהדרין שהיא הצורה הטובה ביותר. ראייה מכרעת

סימן יג

ראש השנה לאילנות לגבי ערלה ונטע רבעי

שינינו בראש מסכת ראש השנה: באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות. ופירש"י בד"ה לנטיעה — למניין שני ערלה, ואפילו נטעה באב כלתה שנתה הראשונה בסוף אלול, ובכולהו מפרש טעמא בגמרא. ובגמ' דף ט' ע"ב למדנו: ולנטיעה — מנלן? דכתיב שלש שנים ערלים, וכתיב ובשנה הרביעית, ויליף שנה שנה מתשרי, דכתיב מראשית השנה. ובהמשך הדברים מביאה הגמרא ברייתא מתוספתא פ"א דמס' שביעית: ת"ר, אחד הנוטע, אחד המבריך ואחד המרכיב וכו' שלושים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה וכו', ופירות נטיעה

כתיב: וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פריו, שלש שנים יהיה לכם ערלים, לא יאכל. ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה'. ובשנה החמישית תאכלו את פריו, וגו' (ויקרא י"ט, כ"ג—כ"ה). נשאלת השאלה — שלש שנים לערלה — האם מונים אותן לכל אילן מיום נטיעתו, ומסתיימות הן גם כן אצל כל אילן בהתאם ליום נטיעתו; או אולי קיים ראש שנה קבוע לגבי מנין זה באופן שפל הנטיעות שניטעו באותה שנה תימלא להן שנה עם סיום השנה, ובהתאם לכך יצאו כל האילנות מידי ערלה בתאריך קבוע?

ברם, רק כשיגיע תשרי שאחריו ישלמו לה ג' שנים כנטיעה, ורק אז תצא מידי ערלה.
הוי אומר — שני ראשי שנה קבועים, שניהם דרושים, שניהם שקולים, ואין סדרן מעכב. במקרה שנטע שלושים יום לפני תשרי (פרט לימי קליטה), קודם ר"ה דתשרי, ותצא מידי ערלה בט"ו בשבט. במקרה שנטע שלושים יום לפני ט"ו בשבט (פרט לימי קליטה), קודם ר"ה דט"ו בשבט, ותצא מידי ערלה בתשרי. שלש שנות הערלה נחשבות, איפוא, בחשבון כפול — הן מתשרי כנטיעה והן מט"ו בשבט כאילן.

שיטת הר"ה, הריטב"א והר"ן.

מהפסוק ובשנה הרביעית ובשנה החמישית וגו' למדנו שבנוסף לתשרי שהוא ראש השנה לנטיעה אין האילן יוצא מידי ערלה אלא בט"ו בשבט. בסוף שלוש שנים לנטיעה היא נעשית אילן, וראש השנה שלו ט"ו בשבט המוציאו מידי ערלה ורבעי. לשיטתם נטיעה נעשית אילן רק לאחר ג' שנים לנטיעתה, ורק לאחר היותה אילן חל ופועל עליה דין ט"ו בשבט. מכיון שכל אילן תחילתו נטיעה ורק בסופו הוא אילן, מכאן הדין של ל' יום בשנה חשוב שנה נאמר רק בנטיעה, כלומר לגבי תשרי. ומכיון שכן, במקרה שנטע מ"ד יום לפני תשרי יעלו לנטיעה ל' יום אלה כשנה, בתשרי לאחר שנתיים ימלאו לה שלש שנים של נטיעה, והיא תהיה לאילן, ובט"ו בשבט יצא האילן מידי ערלה. במקרה שנטע פחות ממ"ד יום לפני תשרי או לאחר תשרי עד ט"ו באב תסתיים שנתה הראשונה כנטיעה בתשרי הבא, ולאחר שנתיים נוספות ימלאו לנטיעה זו ג' שנים ואז תהפך לאילן אשר יצא מידי ערלה בט"ו בשבט הבא.

הן במקרה הראשון והן במקרה השני יצא האילן מידי ערלה רק בט"ו בשבט. יוצא, איפוא, שאם אמנם שני ראשי השנה קבועים, אך סדרם מעכב: מתחילה פועל תשרי, ראש השנה לנטיעות, ורק לאחר שלוש שנים כשהנטיעה נהייתה לאילן, מתחיל לפעול דין ט"ו בשבט כראש השנה לאילן, המעכב את יציאתו מידי ערלה עד הגיע ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות.

הוי אומר ששלש שנות ערלה נחשבות אך ורק מתשרי כנטיעה, ואין דין ט"ו בשבט בא אלא להחמיר בסופו ולעכב את יציאתו מידי ערלה לאחר כלות שלש השנים לנטיעתו עם הפיכתו לאילן.

זו אסורים עד ט"ו בשבט, אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי. והגמרא שואלת: מנא הני מילי? אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ומטו בה משמיה דר' ינאי, אמר קרא ובשנה הרביעית ובשנה החמישית, פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה, ופעמים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי. ופירש רש"י בד"ה ובשנה הרביעית: ו' מוסיף על ענין ראשון — יהיה לכם ערלים אף בתוך השנה הרביעית; כשחנטה מתחילת השנה עד ט"ו בשבט, וכן לגבי רבעי יהיו אסורים משום רבעי עד ט"ו בשבט של החמישית.

נמצינו למדים שאמנם קיים תאריך קבוע לענין זה, ולא רק אחד אלא שנים: אחד בתשרי, ראש השנה המתחיל מניין זה, וט"ו בשבט המסיים מנין זה. כפילות זו נובעת מהעובדה שבתחילה לפנינו נטיעה ולה ראש השנה תשרי, ולבסוף לפנינו אילן ולו ראש השנה ט"ו בשבט.

וז"ל רש"י: שאע"פ שראש השנה תשרי לנטיעה, ט"ו בשבט ראש השנה לאילן, וזו כבר נעשית אילן, לפיכך אין שנתה מתחדשת לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט, ע"כ. על תפקידם של שני ראשי שנה אלה, חשיבותם וערכם של כל אחד מהם, מצאנו ארבע שיטות בראשונים.

שיטת ריב"ב (רכינו יהודה בר ברכיה) בשם הר"ר שמואל ב"ר דוד

מכיון דילפינן מהתורה שלש שנות ערלה, יש לחשב בחשבון כפול, הן כנטיעה שראש השנה שלה תשרי, והן כאילן שראש השנה שלו ט"ו בשבט. ומכיון דקיי"ל ל' יום בשנה חשובים שנה, הרי שכלל זה אמור הן לגבי ר"ה דתשרי והן לגבי ר"ה דט"ו בשבט; לכן נקבל שתי אפשרויות. האחת: נטע מ"ד יום לפני תשרי, ראש שנה של נטיעה. כשיגיע תשרי תמלא לה שנה, ולאחר שנתיים נוספות ימלאו לה שלוש שנים כנטיעה; אך רק כשיגיע ט"ו בשבט שלאחר מכן ימלאו לה שלש שנים כאילן, ואז תצא מידי ערלה, וכדברי התוספתא: ופירות נטיעה זו אסורים עד ט"ו בשבט.

האפשרות השניה: נטע פחות ממ"ד יום לפני תשרי, או לאחר תשרי עד מ"ד יום לפני ט"ו בשבט (במקרה זה קודם בסדר ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות). כשיגיע ט"ו בשבט תמלא לה שנה כאילן, ובט"ו בשבט לאחר עוד שנתיים ימלאו לאילן ג' שנים.

הריטב"א ובעיקר הר"ן, בראש השנה דף י ע"א, מפרשים שבעצם אין כאן החמרה גרידא אלא מילתא דטעמא — כי כל פרי החונט מתשרי עד ט"ו בשבט הרי הוא שייך לשנה הקודמת. החנטה באה מכח השרף שבאילן, והשרף נוצר ע"י גשמי השנה, באופן שהשרף הקיים עד ט"ו בשבט, לפני שירדו רוב גשמי השנה החדשה, נוצר מגשמי השנה הקודמת ושייך לה. דין ט"ו בשבט אינו אלא הגבול לצמיחת השנה הקודמת שעדיין פועלת באילן.

שיטת הרמב"ם והראב"ד. (פרק ט' מהלכות מעשר שני ונטע רבעי, הל' ח'—י"ב.)

בניגוד לשיטות הקודמות, לשיטת הרמב"ם והראב"ד לא תמיד אנו זקוקים לט"ו בשבט. רק לגבי נטיעות שניטעו ל' יום לפני ראש השנה נאמרה ההלכה: של "פירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט", אבל נטיעות שניטעו סמוך לתשרי ומלאו להן שלש שנות נטיעה מלאות, יוצאות מידי ערלה בשלש שנים אלה ובתשרי ותו לא.

דיוקם הוא מלשון התוספתא האומרת "פירות נטיעה זו" כלומר אותה נטיעה שהקלנו בתחילתה לחשב לה ל' יום כשנה. כמו כן דייקו מדברי ר"י שלמד דין זה מהפסוק ובשנה הרביעית, ומפרש פעמים שברביעית, ומשמע — פעמים ולא תמיד. שתי שיטות אלה תלויות בשתי גירסאות מתחלפות בתלמוד ירושלמי (ע"י במאור ר"ה שם ובהשגת הראב"ד הלכה י"א שם). ומכאן שאם נטע פחות ממ"ד יום לפני תשרי, כגון באלול, תצא מידי ערלה לאחר שלש שנים בתשרי, דהיינו לאחר שלש שנים וחודש, אך אין צורך לחכות לט"ו בשבט. וז"ל הרמב"ם בהל' ט': נמצאת למד שהנטע מ"ד יום קודם ראש השנה עלתה לו שנה. ואעפ"כ אין פירות הנטיעה הזאת מותרות בערלה ולא ברבעי עד ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות. וממשיך הרמב"ם בהל' י': כיצד הנוטע אילן מאכל בט"ו באב משנה עשירית ביובל, הרי הוא בתוך שני ערלה עד ט"ו בשבט משנת י"ג, וכו'. ברם, בהל' י"א הוא כותב: נטען בט"ו באב משנת עשר, לא עלתה לו שנת עשר אלא הרי הוא ערלה שנת י"א וי"ב וי"ג כולה, והרי הוא נטע רבעי מראש השנה של שנת י"ד עד סופה. חדוש נוסף אנו מוצאים בדברי הרמב"ם בהלכה י"ב: נטע הנטיעה מראש חודש תשרי עד ט"ו בשבט, מונה לה ג' שנים מיום ליום לערלה, ומיום ליום לרבעי. הוי אומר שהרמב"ם מחדש ראש השנה

נוסף לאילנות, והוא מיום ליום. כלומר, במקרה שעברו שלש שנים מלאות מיום הנטיעה תו אין מזדקקים לא לתשרי ולא לט"ו בשבט. ופליאה עצומה היא, מה מקור מצא הרמב"ם לדין ראש השנה החדש הזה. אמנם הראב"ד רוצה לפרש שכוונת הרמב"ם היא לט"ו בשבט, ובהתאם למקרה של נטיעה שנטעה תוך השנה לפני תשרי (וכדין ל' יום בשנה), דהיינו שיסתיימו בט"ו בשבט; אך פשטות דברי הרמב"ם אינם מורים כן. גם בכסף משנה מפרש את דברי הרמב"ם כפשוטם, שמיום ליום היינו מיום הנטיעה ועוד שבועיים לקליטה. קיים משנה קושי מהרמב"ם על הרמב"ם עצמו, שהרי בהלכה י"א הקודמת, במקרה שנטע פחות ממ"ד יום לפני ר"ה, למשל בא' באלול, קבע הרמב"ם בפירוש שתצא מידי ערלה ומידי רבעי רק בסוף השנה, בתשרי, דהיינו בשלש שנים וחודש, ולמה לא יפעל כאן דין ראש השנה החדש, מיום ליום, ותצא מידי ערלה ורבעי לאחר שלוש שנים בלבד, בא' אלול שהוא יום הנטיעה.

ואמנם מצאנו שיטה רביעית לרבינו המאירי ז"ל על ראש השנה בסוגייתנו, והיא: שאם נטעה בא' אלול, פחות מל' יום בשנה, יוצאת מידי ערלה בא' אלול לאחר שלוש שנים, מיום ליום, ואין צורך לחכות לתשרי. אך הרמב"ם, המבדיל בין שני מקרים אלה, קשה ותמוה דמאי שנא; ולשניהם קשה מהיכן נלמד דין זה.

ומצאתי בחזו"א על הרמב"ם, פ"ט מהל' מעשר שני, הל' י"ב, דעמד על קושי זה, וז"ל בד"ה גראין הדברים: והנה דעת הר"מ דאם נטעו מר"ה עד ט"ו בשבט מונה מיום ליום, משמע דכי היכי דג' שנות עולם שלמים מוציאים מדין המשכת הזמן עד ט"ו בשבט, ה"נ ג' שנים שלמים של הנטיעה מוציאים מט"ו בשבט, אבל צ"ע שהרי ג' שנים דידיה לא מהני מידי, שהרי בנטעו בסוף אב לא נפיק מערלה עד ר"ה אע"ג דכבר נשלמו ג"ש באב, ובעינן ג' שנות עולם, ומנ"ל דג' שנים שלמים דידיה מהני לאפוקי מדין ט"ו בשבט. ובאמת הראב"ד פי' כונת הר"מ שימנה מט"ו בשבט עד ט"ו בשבט, אבל לשון מיום ליום שכתב הר"מ אינו מתיישב וכו', עכ"ל. ושוב מצאתי בטורי אבן על ר"ה דעמד על קושי זה, בדף ט', פחות מל' יום ל"ע לו שנה, וז"ל: פרש"י, עד תשרי הבא. ולכאורה היה נ"ל לפ' לא ע"ל שנה עד כלות שנה מיום הנטיעה מיום אל יום, כגון אם נטעה בב' באלול וכו' בב' באלול

המקרה השני, בהלכה י"א, כשנטעה בט"ו באב ולא עלתה לה שנה, היא יוצאת מדין נטיעה בתשרי שלאחר שלש שנים, ואז היא נצרכת לראש השנה לאילן, שבמקרה זה הוא שלש שנים מיום ליום שקיים בכח, אלא שלא פעל עד עכשו כל עוד לא יצאה מדין שלש שנים מדין נטיעה. הוי אומר, שלהרמב"ם האילן יוצא במקרה זה מידי ערלה לא בדין תשרי, אלא בדין של מיום ליום שהיה קיים עד כה בכח.

ונוסף הנחה ד', והיא: ראש השנה מיום ליום יש לו קיום בכח, והוא מופעל מיד עם חלות שם אילן על הנטיעה, בניגוד לדין ראש השנה של ט"ו בשבט, שללא שם אילן אינו קיים לא בפועל ולא בכח; וע"כ כשנטע לאחר תשרי, למרות שט"ו בשבט קודם בסדר לתשרי (לשיטת אלה שקיים סדר בין שני ראשי שנים, ותשרי הוא הקודם) נצטרך לחכות לט"ו בשבט רביעי, ולא נוכל להסתמך על ג' ט"ו בשבט שעברו עד תשרי שיפעלו מיד בתשרי, וע"כ לשיטת הרמב"ם צריכים לחכות לראש השנה מיום ליום, ולראב"ד עד ט"ו בשבט הבא. לפי הר"ן והריטב"א, עצם דין של ט"ו בשבט מכוון לחדשים שלאחר תשרי שבהם האילן יונק מהשרף שבא מגשמי השנה הקודמת.

שיטת הראב"ד. הראב"ד חולק על הרמב"ם בהנחה הראשונה; לדעתו הרבוי לראש שנה נוסף לאילן ("פעמים") מכוון לתשרי. הוי אומר שהן להרמב"ם והן להראב"ד נתרבה ראש שנה נוסף לאילן מלבד ט"ו בשבט, להרמב"ם — מיום ליום, להראב"ד — תשרי. שיטת רש"י. כשיטת הרמב"ם והראב"ד היא גם שיטת רש"י. וז"ל בד"ה ופירות נטיעה זו: לכך הועילו לה ל' שלפני ר"ה, שממחר התירה מט"ו בשבט ועד ר"ה, עכ"ל. כלומר, שאם נטעה פחות מל' יום, תצא מידי ערלה בר"ה שהוא תשרי, ותו אין צריכים לחכות עד ט"ו בשבט.

אין הכרע בדבריו אם דעתו כדעת הראב"ד דנטיעה שלא הקלנו עליה בתחילתה יוצאת מידי ערלה בתשרי, ותשרי הוא ראש השנה שהתרבה לאילן בנוסף לט"ו בשבט, או דנחית לשיטת הרמב"ם דג' שנים מיום ליום הוא שנתרבה לאילן, וכדביארנו לעיל. מסתימת דבריו, שלא הזכיר כלל את הגורם המחודש של ג' שנים מיום ליום, נראה יותר דס"ל כשיטת הראב"ד. זאת ועוד; דברי רש"י "שאע"פ שר"ה תשרי לנטיעה, ט"ו בשבט ר"ה לאילן, לפיכך אין שנתה מתחדשת לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט",

לשנה הבאה כלתה לו שנה, וכו' ע"ש. ולהלן שם הוא תמה כן על הרמב"ם, וז"ל: מיהו הרמב"ם כתב בפחות מל' יום אין עולה לו למנין שנה עד א' בתשרי וכ"פ שאר פוסקים, וזה תימה מנין לנו להוסיף על מנין שנתו, עיי"ש.

שיטת הרמב"ם תובהר לנו במיצוי דבריו הקדושים ובקבענו שלש הנחות לדבריו, והן:

א. ראש השנה הנוסף על ט"ו בשבט, הנלמד מהתוספתא "נטיעה זו", ושאנו מרבין מהפסוק ובשנה הרביעית — פעמים שברביעית — מכוון לא לתשרי, אלא לראש השנה מיום ליום.

ב. דין ראש שנה זה התרבה רק לגבי אילן ולא לגבי נטיעה, ועבורה קיים רק ראש שנה אחד — תשרי, וכדילפינן שנה שנה מתשרי.

ג. רק החשבון הכפול, ג' שנים כנטיעה וג' שנים כאילן, מוציא את העץ מדין ערלה ומדין נטע רבעי, וזאת בהתאם לשתי הילפותות, הילפותא דשנה שנה מתשרי, שממנה למדנו דחשבון שנות ערלה יש למנות לכל נטיעה מתשרי, והילפותא מהפסוק ובשנה הרביעית ובשנה החמישית, דממנה למדנו דחשבון שנות ערלה יש למנות לאילן מט"ו בשבט. ובהיות כל עץ בראשיתו נטיעה הרי דמקודם עלינו למנות חשבון שנות ערלה כנטיעה המסתימות תמיד בתשרי ואח"כ עלינו למנות שנות ערלה כאילן; הוי אומר דסדרן מעכב, ודלא כשיטת הריב"ב.

ומכאן הסבר לשלש ההלכות של הרמב"ם. במקרה הראשון, בהלכה י', כשנטע בט"ו באב, הרי עם הגיע תשרי מלאה לנטיעה שנה, ולאחר שנתיים בתשרי השלישי ימלאו לנטיעה שלש שנים, ואז היא נצרכת לראש השנה של אילן, שהוא ט"ו בשבט, הקודם ליום הנטיעה.

במקרה השלישי, בהלכה י"ב, כשנטע את הנטיעה מתשרי ועד ט"ו בשבט, היא יוצאת מידי נטיעה בתשרי השלישי, ואז היא נצרכת לראש השנה של אילן, והוא יום הנטיעה, הקודם לראש השנה של ט"ו בשבט*.

* הא דאין פועל כאן ט"ו בשבט הראשון מדין שלושים יום בשנה, ותצא בתשרי כנטיעה, וכאילן ע"י שלשה ר"ה דט"ו בשבט, כולל הראשון — היינו משום דההלכה דשלושים יום בשנה נאמרה רק לגבי ר"ה דנטיעה, דר"ה של אילן פועל רק לאחר חלות ר"ה דנטיעה, וכהנחה ג'. הוי אומר דההלכה דובשנה הרביעית באה לומר דכל שנה של נטיעה מקבילה לה שנה כאילן המתמשכת עד ט"ו בשבט.

ב. דין ט"ו בשבט אינו פועל בתורת ראש השנה, אלא יש תנאי נוסף שיעברו על האילן ג' חנטות, נוסף לג' השנים. תנאי זה אינו קשור לסדר השנים, ועל כן יכול להיות מקרה שג' חנטות אלה תושלמנה גם לפני שיושלם מנין השנים.

לסיכום:

שיטת ריב"ב (ר' יהודה בר בריה): שני ראשי שנים קובעים לגבי דין ערלה ונטע רבעי — תשרי וט"ו בשבט. שניהם שקולים, אין סדרן מעכב, כל אחד בא להוסיף על חבירו ולהצריך לחכות למילוי ג' שנים גם לסדרו שלו. אם נטע ל' יום לפני תשרי לא תצא מידי ערלה אלא בט"ו בשבט לאחר שימלאו ג' שנים גם מיום ט"ו בשבט; וכן להפך, כשנטע ל' יום לפני ט"ו בשבט לא תצא מידי ערלה רק לאחר שימלאו ג' שנים גם מתשרי.

שיטת הר"ז, הריטב"א והר"ן: ראש השנה הקובע הוא תשרי, ט"ו בשבט לא בא אלא כסימן, אמנם למעשה כל אילן יוצא מידי ערלה ומידי נטע רבעי אך ורק בט"ו בשבט. חשיבותו המעשית של תשרי מתבטאת בשלילת ערכו של ט"ו בשבט להשלמת ג' שנים, כי רק כשימלאו לאילן ג' ראשי שנים של תשרי יצא מידי ערלה בט"ו בשבט (ולא כשנטע ל' יום לפני ט"ו בשבט). לפי הסברם של הריטב"א והר"ן קובע ט"ו בשבט את גבול השפעתם של גשמי השנה שהסתיימה בתשרי, ושהיא בלבד הקובעת.

שיטת הרמב"ם, הראב"ד ורש"י: לט"ו בשבט יש דין ראש שנה קובע, ובהיותו מיוחד לאילנות אינו פועל אלא לאחר שעברו על הנטיעה ג' ראשי שנים של תשרי; אך מתי דרוש הוא, כשג' השנים של תשרי היו בלתי מלאות, בנטיעה שהקלנו עליה בתחילתה, ברם כשעברו על הנטיעה ג' שנים מלאות, שוב אין צריכים לו: להרמב"ם — פועל או ראש השנה של מיום ליום; להראב"ד — דרוש ומספיק ראש השנה של תשרי.

שיטת המאירי. א) קיים רק ראש שנה אחד והוא — תשרי, ברם ט"ו בשבט נדרש להבטיח שיעברו על האילן ג' חנטות, ולא בתור ראש שנה נוסף, ולכן אפשר למנות לחנטות של ט"ו בשבט גם אותן שלפני תשרי.

ב) ג' שנים מיום ליום מספיקות מצד הסברא, והן באות במקום ראשי שנים, והנטיעה תצא מידי ערלה בג' שנים מיום ליום ובג' חנטות.

משמעותם דבתורת אילן אינו יכול לקבל דינים חדשים אלא בר"ה דט"ו בשבט, אך אין במשמעותם שיש למנות לו שלש שנים במנין מקביל למנין שלש שנים כנטיעה וכדיארנו בשיטת הרמב"ם, ודוק.

שיטת המאירי. כשיטת הרמב"ם כן גם שיטת המאירי הנ"ל, דקיימות שלש אפשרויות ליציאת האילן מידי ערלה ונטע רבעי, בט"ו בשבט, בתשרי וביום נטיעתו, אלא שלהמאירי אף אם נטע פחות מל' יום בשנה יוצא האילן מידי ערלה ביום נטיעתו מדין שלש שנים מיום ליום, ולא בתשרי כמו להרמב"ם. חידוש נוסף יש בשיטתו במקרה שנטע לאחר תשרי, וכגון בא' בחשון, שלהרמב"ם פועל דין ראש השנה מיום ליום והנטיעה תצא מידי ערלה בא' בחשון לאחר ג' שנים מיום ליום. ברם, להמאירי דוקא במקרה זה תצא הנטיעה מידי ערלה כבר בתשרי לאחר ג' ראשי שנים של תשרי וע"י ג' חנטות שעברו על האילן, וכדבריו שם: "עיקר הדבר, לדעתי, לא נאמר אלא שיעברו על הנטיעה שלוש חנטות".

ו"ל המאירי בדרך ט ע"ב, בד"ה אחר שיש לנו צדדין בהברכה והרכבה שחייבין בערלה, וביארנו במשנה שתשרי ראש השנה לשנים ולענין ערלה, מעתה אחד המברך ואחד המרכיב ואחד הנוטע ערב ראש השנה, אם נקלטה הנטיעה שלשים יום לפני ראש השנה, והוא שנעשה מעשה זה בששה עשר באב שיש ארבעה וארבעים ימים ממנו ועד ראש השנה, שתי שבתות לקליטה וכו'; וכן באי"זו זמן שנעשה שיהא תשרי מעלה לה שנה, הואיל ולא מנו לה שנה מיום ליום. ומכל מקום יראה לי דוקא כל שנעשה אחר זמן חנטה, הא כל שנעשה קודם זמן חנטה אין צריכה להמתין, עיקר הדבר לדעתי לא נאמר אלא שיעברו על הנטיעה שלש חנטות בדין ערלה, הא אם נטע או הברך והרכיב פחות מוזמן זה לפני ראש השנה אין תשרי מעלה לה שנה, והרי הוא צריך למנות שלש שנים מיום ליום, ומאחר שהוא זקוק לכך אין צריך לאחרה עד חמשה עשר בשבט. ומדבריו נמצינו למדים: א. דין ג' שנים מיום ליום קיים לדעת המאירי מסברא ואינו נלמד מהפסוק, וע"כ פועל הוא גם בנטיעה, וכגון שנעשה בא' באלול (ודלא כהרמב"ם). מאידך, באילן, וכגון שנעשו בא' בחשון, לא נצטרך לפי המאירי לג' שנים מיום ליום, כי האילן יצא מידי ערלה בג' חנטות ע"י ראש השנה של תשרי, ושוב לא כהרמב"ם.

כד נמצא שיטות אלה, נבוא לשתי הערכות שונות
לט"ו בשבט:
לשיטת הריב"ב, הרמב"ם, הראב"ד ורש"י, ט"ו
בשבט מהווה ראש השנה לאילנות;

ברם לשיטת הרזה, הר"ן והריטב"א מחד, והמאירי
מאידך, אין ט"ו בשבט מופיע כיום מיוחד, אלא כסימן
לפי השיטה האחת, ולפי השנייה — כדרישה מיוחדת
מהתורה לג' חנטות.

סימן יד

אדר ראשון ואדר שני

(א) בעיית שני האדרים בשנה מעוברת מתעוררת
בהרבה מתחומי ההלכה בכל ארבעת חלקי שלחן ערוך:
המשכיר בית לחבירו ונתעברה השנה, נתעברה
לשוכר — ב"מ קב ע"א. חו"מ סי' שיב, סעיף טו.
הכותב גט באדר ראשון וכתב אדר סתם, בדיעבד
הגט כשר — אה"ע סי' קכו, סעיף ז', ברמ"א.
בנדרים, אם אמר קונם יין שאני טועם עד ראש
אדר, לר' יהודה אסור עד ראש אדר ראשון ולר"מ עד
ראש אדר שני — נדרים סג ע"א; יו"ד סי' רכ, סעיף ח.
בעיות אלה, יסודן במשמעות לשון בני אדם;
שנה, משמעותה בין שנה רגילה ובין שנה מעוברת,
ומחלוקתם של ר"י ור"מ היא מה נקרא אדר סתם
בלשון בני אדם, הראשון או השני.
אך לגבי פורים וארבע פרשיות קיימת בעיה מהותית,
מי מהם נקבע לחודש אדר ומי הוא החודש הנוסף.
(ב) בעיה זו מתעוררת גם לגבי יום זכרון, באו"ח
סי' תקס"ח, ולגבי בר מצוה, באו"ח סי' נה.

במצוי השקו"ט בגמ' נראה שקיימות שתי הערכות
עיקריות לשני האדרים: האחת, שלכל אחד ישנה
המשמעות של אדר; והשנייה, שלאחד מהם ישנה
המשמעות של אדר ואילו החודש השני הוא חודש
נוסף ללא כל משמעות כזו. להערכה זו ברור שקיימות
שתי אפשרויות: או שהראשון הוא בעל המשמעות
והשני חודש סתם, או שהשני הוא בעל המשמעות
והראשון חודש סתם.

מקרא דבכל שנה ושנה למדנו דאין לקיים את
ימי הפורים בשניהם; אבל עדיין אפשר לומר דמבחינה
מהותית אין בכך הכרעה ושפיר אפשר לומר דלשניהם
משמעות של אדר אלא שמבחינת חובת קיום מצוות
הפורים סגי בחדא, אך מאידך אפשר לומר דנלמד
מכאן הכרעה לגבי המהות, שרק אחד מהם הוא בעל
המשמעות ולא חבירו.

בשו"ע או"ח, סי' תרצ"ז, מביא המחבר שתי
דעות ביחס לאדר א': יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון,
אין נופלים על פניהם, ואין אומרים מזמור יענך ה'
ביום צרה, ואסורים בהספד ותענית, אבל שאר דברים
אין נוהגים בהם, וי"א דאף בהספד ותענית מותרים.

מסתבר דהדעה הראשונה נוקטת דמקרא דבכל
שנה ושנה לא למדנו אלא דאין לקיים מקרא מגילה
וכל דיני פורים באדר הראשון, אבל מבחינה מהותית
יש לשניהם המשמעות של אדר, ועל כן אסורים
בהספד ותענית; ואילו הדעה השנייה נוקטת דמקרא
דבכל שנה ושנה שמענו הכרעה על מהותם, דרק לאחד
מהם משמעות של חודש אדר.

(ג) בשו"ע או"ח, סי' תקס"ח, סעיף ז', פוסק
המחבר: כשאירע יום שמת אביו או אמו באדר והשנה
מעוברת יתענה באדר ב'.

בפשטות נראה דהמחבר נוקט דמקרא דבכל שנה

במס' מגילה, ו ע"א, מצאנו מחלוקת תנאים לגבי פורים:
ר' אליעזר ב"ר יוסי אומר וכו' שכל מצוות שנוהגות
בשני נוהגות בראשון; רשב"ג אומר משום ר' יוסי
וכו' שכל מצוות שנוהגות בשני אין נוהגות בראשון.
ולהלן שם: ארחב"א אמר ר' יוחנן הלכתא כרשב"ג
שאמר משום ר' יוסי. אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא
אחד דרשו, בכל שנה ושנה, ר"א בר"י סבר בכל שנה
ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט אף כאן
אדר הסמוך לשבט, ורשב"ג סבר בכל שנה ושנה, מה
כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן אף כאן אדר הסמוך
לניסן. בשלמא ר"א בר"י מסתבר טעמא, דאין מעבירין
על המצוות, אלא רשב"ג מאי טעמא. אמר ר' טבי
טעמא דרשב"ג מסמך גאולה לגאולה עדיף.